

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Utasi Csaba

Vidékievé torzított délvidékiség

Akácok alatt. Délvidéki magyar írók elbeszélései.

Válogatta és szerkesztette Hunyadi Csaba Zsolt. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2007

Az antológiák általában megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. A válogató, valamely hosszabb időszak termését tartva szem előtt, maradandónak látszó alkotások besorolása mellett dönt, amelyeknek egymásutánja az irodalom alakulástörténetének számos új összefüggésére vethet fényt. Akadnak azonban olyan antológiák is, amelyeknek összeállítói eleve lemondanak az elérhető teljesség igényéről, minek következtében vállalkozásuk óhatatlanul ellentmondások és fogyatékoságok egész sorát mutatja föl.

A nemrégiben megjelent *Akácok alatt* épp ilyen. Már a címe fölöttébb problematikus. Mint irodalmi körökben közismert, Szenteleky Kornél élete végén megszerkesztette a „délslávországi magyar írók novellái”-nak első antológiáját, melynek az *Ákácok alatt* címet adta. Nyilvánvaló hát, hogy menet közben Hunyadi Csaba Zsolt Szentelekyhez fordult segítségért, de úgy, hogy az *ákácok* első *á*-járól eltakarította az ékezetet. Nem véletlenül természetesen. A kötet anyagát mottószerűen Szenteleky *Ákácok az őszben* című versének három utolsó stórfájával vezeti be, a verscím *ákácok*-ját azonban ott is *ákácok*-ra köznyelvűsíti.

Eljárása, amellett, hogy felelőtlenségre vall, Szenteleky meg nem értéséről is tanúskodik. Szenteleky 1927-ben még nagy nyomatékkal hangoztatta, hogy ne legyen „vajdasági irodalom”, hiszen itt csak „nagy erőfeszítéssel, megtagadott hittel, kínos kereséssel” lehetne „olyasvalamit csinálni, amire a »vajdasági« jelző illene”. Nem sokkal később azonban, amikor ráeszmélt,

hogy ha íróink mellőzik a vajdasági magyarság szokásait, kultúráját, hagyományait, nem törhetnek ki az egymásnak írás bűvköréből, már „életbevágóan fontos”-nak tartotta, hogy „megismerjük földünk és népünk lelkét”. Ez a gyökeres fordulat vezette el egyebek között az *ákácokig* is, hisz a szó tájnyelvi alakját bensőségeesebbnek, „földünk és népünk lelké”-hez közelebb állónak találhatta, mint a hangulati többletet nem hordozó, általánosan elterjedt *akácokat*.

Az a körülmény persze, hogy a vajdasági magyar novellairódalom hosszú évtizedek óta korántsem fér el azon a szűkös helyen, amelyet a jelképes *ákácok* biztosítanak számára, megkerülhetlenné teszi annak fürkészését, hogy antológiánk válogatója milyen elveket próbált követni munkája során. Mint-hogy Hunyadi Csaba Zsolt nemhogy elő- vagy utószóval, eligazító jegyzettel sem látta el a kötetet, erre és számos más kérdésre nem kap közvetlen választ az olvasó.

Az antológiaszerkesztők gyakran ábécérendbe állított szerzői nevek alá sorolják be a publikálandó anyagot, ami nemcsak jól áttekinthető szerkezetet szavatol, hanem lehetővé teszi, hogy az „elkülönülő” írók emlékezetes szövegei egymást erősítő tömböket alkossanak. Ezt a rendezőelvet követi pl. Herceg János *A diófa árnyékában* (1942) szerkesztésekor, Blazsek Ferenctől Szirmai Károlyig alakítva ki a két háború közötti „délvideki elbeszélők”-et bemutató kötet ívét. Egy másik lehetséges megoldás alkalmazása során a szerkesztő nem az ábécérendhez, hanem az írói életutak időrendjéhez igazodik, több-kevesebb sikerrel érzékeltetve mindazokat a prózapoétikai változásokat, amelyek az irodalom életét az érintett időszakban meghatározták. Irodalmunknál maradván, ez a rendezőelv egyebek közt a *Különös ajándékban* (1975) figyelhető meg, melynek válogatói (Bori Imre, Juhász Géza, Szeli István) Szirmai Károlytól indulva jutnak el Brasnyó Istvánig, miközben szemügyre veszik a második világháború után eltelt három évtized novellavilágának markáns, jellegzetes, maradandónak látszó jelenségeit.

Az *Akácok alatt* szerkesztője eltekint az anyagelrendezés fentebbi szempontjaitól, s magukban a novellákban kíván felfedezni olyan, feltehetőleg tematikai jellegű mozzanatokot, amelyek koherenciát biztosíthatnának a kötetnek. Emellett, mintha irodalmunk mindmáig sajnálatosan kevés maradandó elbeszélést produkált volna, érdeklődését magabiztosan az idők „teljességé”-re terjeszti ki. A könyv két szélső pontját ugyanis Cziráky Imre és Dettre János egy-egy szövege adja, ezen a kereten belül azonban irodalmunk „előtörténeté”-ből éppúgy olvashatunk novellákat, akár a két háború közötti időszakból vagy a háború utáni, csaknem napjainkig terjedő évtizedekből. A válogatás azonban paradox módon épp ettől az egyetemességtől egyensúlyát veszti, és az eklektikus rendszertelenség szintjére zuhan.

A jelenség lényegét feltehetőleg akkor érzékelhetjük igazán, ha a vajdasági magyar irodalom valamely szakaszának eredményeit párhuzamba állítjuk azzal, amit az *Akácok alatt* ugyanabból a szakaszból publikál. Értekező prózánk régen és megnyugtatóan tisztázta pl., hogy a két háború között elsősorban Herceg János, Majtényi Mihály és Szirmai Károly hozott létre olyan kisprózai világokat, amelyeket később értékteremtőn tovább lehetett építeni. Pályája kezdetén Herceg János „rejtelmes, meseszerű” írásokat tett közzé, melyekben, mint Szenteleky megállapította, a „kaotikus mának igazságért, eszméért vergődő lelkét látjuk vibrálni”. A klasszikus avantgárd közelségéről tanúskodtak ezek a szürrealista álmok, amelyekre, Herceg „varázspálcájá”-t dicsérve, Németh László is fölfigyelt a *Tanúban*. Az ifjú Majtényi Mihály az élet rejtett mélyeit szerette volna megvilágítani, azokat a dimenziókat, ahol a racionalitás már elégtelennek bizonyul. Novelláiban épp ezért hol halált hozó, hol karriert romboló, hol pedig kényszerképzeteket indukáló módon újra meg újra színre lép a véletlen, azt példázva, hogy hiába minden, az ember nem lehet a maga szerencséjének kovácsa. S Szirmai Károly látomásos kisprózáját úgyszintén nem múló szorongás határozta meg. Zaklatott lelkű idővándorai egyfajta komor mohósággal ismételten útra kelnek az eltűnt idő nyomában: ifúságuk városába vagy halottak közé sietnek, hogy megtalálják önmagukat, végül azonban elbuknak, vagy ha nem, hát kilátástalanul, reményvesztetten újra vándorútra kelnek.

Három írónk máig friss és olvasmányos novelláinak erről a korai vonulatról az *Akácok alatt* szerkesztője egyszerűen nem vesz tudomást. Herceg Jánost a *Kék nyárfásban* (1979) közzétett *Esti táj* és *Örökség* segítségével mutatja be, Szirmaitól a realista eszközökkel készült *Sorsválasztást* (1933) teszi közzé, Majtényi Mihályt pedig – teljes mértékben mellőzi. Helyet biztosít viszont az enyhén lilába játszó Blazsek Ferencnek, az érzelgős Adorján Andrásnak, a felszínesen ügyölődő Cziráky Imrének s több más tollforgatónak, aki vagy megrekedt a diletantizmus hálójában, vagy eleve nem számított novellistának. Fölösleges lenne bizonygatni, hogy ha a szerkesztő egy sor maradandó műtől eltekintett, hasztalan próbálta helyettük, példának okáért, Csuka Zoltán vagy Bencz Boldizsár egy-egy szövegét számottevővé avatni.

Amennyiben azoknak az íróknak szerepeltetésére vetünk pillantást, akiknek életműve a második világháború után teljesedett ki, még sivárabb kép rajzolódik ki előttünk. Alig néhány író: Csépe Imre, Kopeczky László, Németh István, Gion Nándor és Varga Zoltán novellái sorakoznak föl a kötet vége felé, már-már fokozhatatlanná téve azt a hiányérzetet, amelyet számos más írónk kihagyása támaszt bennünk. Mi történt Sinkó Ervin, Major Nándor, Deák Ferenc, Gobby Fehér Gyula, Brasnyó István novelláival? Mi Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Balázs Attila, Juhász Erzsé-

bet, Bognár Antal kisprózájával? Mi Lovas Ildikó, Kontra Ferenc, Szathmári István és Majoros Sándor műveivel?

Ezekre a kérdésekre nyilván akkor kaphatnánk választ, ha Hunyadi Csaba Zsolt, mint már volt róla szó, valamely felismerhető kritérium alapján válogatott volna, ha tehát „akácósítást”-t, tegyük fel, következetesen a helyi színekre összpontosítva végezte volna el. Erről azonban szó sincs! Dettre János Gulliver-parafrazisának pl. semmi köze az akácokhoz vagy a délvidékiséghez. Mint ahogy Varga Zoltán *A szabadság költője* című példázatának sem, amely egy kopár szigetre, az Ártatlanok büntetőtelepére kalauzolja az olvasót.

Mindemellett az írókról szóló jegyzetanyag is megengedhetetlenül felületes. A szerkesztő szorgalmasan közli, hogy a két háború közötti almanachokban, szöveggyűjteményekben, antológiákban ki mindenki szerepelt írónk közül, a *Különös ajándékról* azonban, akárha nem tudna róla, megfélemedezik. Felsorolja az írók műveit, felsorolása azonban esetenként tragikomikus zsákutcába fut. Németh István kapcsán azt állítja, hogy mindmáig három mű, a *Parasztkirályság*, a *Hűtlen este* és a *Hegyomlás* jelent meg tőle. S ha már itt tartunk, felhívja rá a figyelmet, hogy Németh Istvánt két ízben Szirmai Károly Irodalmi Díjjal, 1986-ban pedig Szenteleky Kornél Irodalmi Díjjal tüntették ki, arról viszont nem tud, hogy írónkat azok között a kevesek között tartjuk számon, akik eddig háromszor részesültek Híd-díjban.

A gondatlan szerkesztés ismérveinek számbavételét, mondanom sem kell talán, könnyűszerrel folytathatnám. Erre azonban nincs szükség, hiszen a lényeg az eddigiek is jól érzékeltetik. Mindazok, akik kissé közelebről ismerik a vajdasági magyar irodalmat, nem fognak eltévedni az *Akácok alatt* levegőtlen labirintusában. Azok viszont, akik kellő ismeretek híján gyanútlanul rábízzák magukat Hunyadi Csaba Zsolt sugallataira, legfeljebb megállapítják, hogy irodalmunk vidékiességén, sajnos, a páratlanul önzetlen szerkesztői iparkodás sem segíthetett.

